

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

МЕХАНІКО-МАТЕМАТИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра теорії ймовірностей, статистики та актуарної математики

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Заступник декана
з навчальної роботи

Безущак Безущак О.О.

«18» вересня 2018 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
REGRESSION MODELS WITH ERRORS IN
VARIABLES

для здобувачів освітньо-наукового рівня «доктор філософії»

галузь знань	11 «Математика та статистика»
спеціальність	112 «Статистика»
освітній рівень	третій (освітньо-науковий)
освітньо-наукова програма	«Статистика»
вид дисципліни	вибіркова

Форма навчання	денна
Навчальний рік	2018/2019
Рік навчання	2
Кількість кредитів ECTS	4
Мова викладання, навчання та оцінювання	англійська/українська
Форма заключного контролю	екзамен

Викладачі: професор Кукуш О.Г., д.ф.-м.н.

Пролонговано: на 2019/2020 н.р. *Безущак* «18» вересня 2019 р.
на 2020/2021 н.р. *Безущак* «14» вересня 2020 р.

КИЇВ – 2018

Розробник: Кукуш О.Г., д.ф.м.н., професор, професор кафедри математичного аналізу.

ЗАТВЕДЖЕНО
Зав.кафедри теорії ймовірностей,
статистики та актуарної математики

 Мішура Ю.С.

Протокол № 18 від 22 червня 2018 р.

Схвалено науково-методичною комісією механіко-математичного факультету

Протокол від "12" 09 2018 року № 1

Голова науково-методичної комісії професор, д.ф.-м.н. Курченко
О.О.

(підпис)

1. Мета дисципліни - оволодіння базовими поняттями регресійного аналізу з похибками у змінних для розв'язання задач теоретичного і прикладного характеру, сприяння розвитку логічного та аналітичного мислення.

2. Попередні вимоги до опанування або вибору навчальної дисципліни:

- 1. Знати:** основні методи математичного аналізу, лінійної алгебри, теорії ймовірностей та математичної статистики.
- 2. Вміти:** проводити критичний аналіз, оцінку і синтез нових ідей і підходів в галузі статистики, самостійно застосовувати методи теорії ймовірностей і математичної статистики при розв'язанні нових задач.

3. Анотація навчальної дисципліни:

Дисципліна «Regression models with errors in variables» належить до вибіркового компонент освітньої програми, блоку дисциплін вільного вибору аспіранта. Вона забезпечує професійний розвиток, спрямована на формування концептуальних та методологічних знань у галузі математики і статистики, вміння критично аналізувати, оцінювати і синтезувати нові та комплексні ідеї, аналізувати наукові праці, формулювати методологічну базу власного наукового дослідження, здатність формулювати наукову проблему, робочі гіпотези досліджуваної проблеми. В рамках дисципліни розглядаються базові поняття функціональних та структурних моделей, класичних та берксонівських похибок вимірювання, наводяться основні методи консистентного оцінювання в моделях з похибками вимірювання; вивчаються оцінки у лінійних моделях з похибками вимірювання у двох ситуаціях: а) коли відома лише дисперсія похибки вимірювання регресора, та б) коли відоме лише відношення похибок вимірювання відгуку та регресора.

4. Завдання (навчальні цілі): набуття знань, умінь та навичок (компетентностей) на рівні новітніх досягнень у математиці, відповідно науково-освітньої кваліфікації «Доктор філософії». Зокрема, розвивати: вміння аналізувати сучасні передові концептуальні та методологічні знання; здатність проводити критичний аналіз, оцінку і синтез нових та складних ідей; здатність застосовувати теоретичні та практичні підходи математики; вміння розробляти наукові і інформаційно-освітні ресурси для розв'язання професійних задач, пов'язаних з розвитком та використанням математики і статистики. Конкретними навчальними цілями є вивчення основних методів консистентного оцінювання в моделях з похибками вимірювання, а також асимптотичних властивостей оцінок параметрів регресії в лінійних моделях з похибками вимірювання. Набуття компетентностей:

1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу (ЗК-1).
2. Навички використання новітніх інформаційних і комунікаційних технологій (ЗК-2).
3. Здатність проведення самостійних досліджень на сучасному рівні (ЗК-3).
4. Здатність до пошуку, оброблення на аналізу інформації з різних джерел (ЗК-4).
5. Здатність генерувати нові ідеї (креативність) (ЗК-5).
6. Здатність працювати в міжнародному науковому просторі (ЗК-6).
7. Здатність розробляти та управляти науковими проектами (ЗК-7).
8. Здатність до застосування теоретичних знань до розв'язання прикладних задач (ЗК-9).
9. Здатність оцінювати і забезпечувати належну якість власної наукової та прикладної роботи (ЗК-11)
10. Здатність формулювати наукову проблему, робочі гіпотези досліджуваної проблеми, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань та/або професійної практики (ФК-1).
11. Здатність до самостійного опрацювання та аналізу літературних джерел у галузі математичної та прикладної статистики (ФК-2).
12. Здатність формулювати математико-статистичні моделі явищ реального світу (ФК-3).
13. Здатність до вибору існуючих та створення нових методів та методик аналізу реальних статистичних даних відповідно до поставленої задачі (ФК-4).

14. Здатність до оцінки ефективності методів статистичного аналізу даних за допомогою аналітичного дослідження та імітаційного моделювання (ФК-5).
15. Здатність представляти та обґрунтовувати результати теоретичних та прикладних статистичних досліджень у формі, яка відповідає можливостям сприйняття аудиторії (ФК-6).
16. Здатність до алгоритмічної реалізації нових методів статистичного аналізу даних (ФК-7).
17. Здатність до використання сучасного програмного забезпечення для прикладного статистичного аналізу та для дослідження якості нових статистичних алгоритмів (ФК-8).
18. Знання специфічних особливостей процесів навчання статистичним методам та формування статистичного мислення (ФК-9).

5. Результати навчання за дисципліною:

Результат навчання (РН) (1. знати; 2. вміти; 3. комунікація; 4. автономність та відповідальність)		Форми (та/або методи і технології) викладання і навчання	Методи оцінювання та пороговий критерій оцінювання (за необхідності)	Відсоток у підсумковій оцінці з дисципліни
Код	Результат навчання			
РН 1.1	Знати формулу для обчислення виправленої оцінки найменших квадратів у лінійній моделі з похибками у змінних	<i>Лекція, практичне заняття</i>	<i>Контрольна робота 1 (60% правильних відповідей), екзамен, активна робота на лекції, усні відповіді</i>	10%
РН 1.2	Знати принцип побудови оцінки ортогональної регресії у лінійній моделі з похибками у змінних			10%
РН 1.3	Знати асимптотичний зсув звичайної оцінки найменших квадратів у лінійній моделі з похибками у змінних			10%
РН 1.4	Знати приклади експоненційних сімейств щільностей імовірності			10%
РН 2.1	Вміти будувати оцінку ортогональної регресії у неявній моделі з похибками у змінних	<i>Лекція, практичне заняття, самостійна робота</i>	<i>Контрольна робота 2 (60% правильних відповідей), екзамен, виконання завдань, винесених на самостійну роботу</i>	20%
РН 2.2	Вміти будувати оцінку квазі-максимальної вірогідності для моделей регресії з експоненційними сімействами щільностей			20%
РН 2.3	Вміти будувати оцінки максимальної вірогідності для всіх невідомих параметрів у лінійних моделях з похибками в змінних	<i>Практичне заняття, самостійна робота</i>	<i>Виступ з доповіддю за темою наукового дослідження</i>	5%
РН3.1	Здатність працювати у міжнародному просторі, обґрунтовувати власний погляд на задачу та формулювати робочі гіпотези, спілкуватися з колегами з питань застосування методів та теорій математики, писати наукові роботи			5%
РН4.1	Демонстрація авторитетності, інноваційність, високий ступінь самостійності, академічна та професійна доброчесність, послідовна відданість розвитку нових ідей або процесів у передових контекстах професійної та наукової діяльності.			5%
РН4.2	Відповідально ставитися до виконуваних робіт, нести відповідальність за їх якість			5%

6. Співвідношення результатів навчання дисципліни із програмними результатами навчання

Результати навчання дисципліни	РН 1.1	РН 1.2	РН 1.3	РН 1.4	РН 2.1	РН 2.2	РН 2.3	РН 3.1	РН 4.1	РН 4.2
Програмні результати навчання										
<i>(з опису освітньої програми)</i>										
ПРН-3-1. Знати праці провідних зарубіжних вчених, наукові школи та фундаментальні праці у галузі дослідження, формулювати мету власного наукового дослідження як складову загально цивілізаційного процесу;	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
ПРН-3-2. Знати принципи фінансування науково-дослідної роботи та структуру кошторисів на її виконання, вміння підготувати запит на отримання фінансування, звітну			+					+	+	+
ПРН-3-3. Моніторинг наукових джерел інформації відносно досліджуваної проблеми.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
ПРН-3-4. Визначати методологічні принципи та методи наукового дослідження галузі інформаційних технологій в залежності від об'єкту і предмету, використовуючи міждисциплінарні підходи.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
ПРН-3-5. Використовувати сучасні інформаційні та комунікативні технології при спілкуванні, обміні інформацією, зборі, аналізі, обробці, інтерпретації джерел; здійснювати публікацію джерел;								+	+	+
ПРН-3-6. Знати, розуміти і застосовувати математичні концепції, методи системного аналізу і математичного моделювання.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
ПРН-У-1. Аналізувати сучасні передові концептуальні та методологічні знання в галузі науково-дослідницької та/або професійної діяльності і на межі предметних галузей знань	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
ПРН-У-2. Критичний аналіз, оцінка і синтез нових та складних ідей	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
ПРН-У-5. Аналізувати наукові праці в галузі інформаційних технологій, виявляючи дискусійні та мало досліджені питання	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
ПРН-У-6. Кваліфіковано відобразити результати наукових досліджень у наукових статтях, опублікованих як у фахових вітчизняних виданнях, так і у виданнях, які входять до міжнародних наукометричних баз	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
ПРН-У-7. Знати, розуміти і самостійно застосовувати методи аналізу предметної області, виявлення математичних потреб і збір	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+

даних для проектування;											
ПРН-У-8. Оцінювати, класифікувати і обґрунтовувати вибір методів формування вимог до статистики, формулювати вимоги;	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
ПРН-У-9. Аналізувати, оцінювати і вибирати сучасні інструментальні та обчислювальні засоби, технології, алгоритмічні і програмні рішення для конкретної задачі в галузі статистики;	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
ПРН-У-10. Формулювати, експериментально підтверджувати, обґрунтовувати і застосовувати на практиці нові конкурентоздатні ідеї, методи, технології розв'язку професійних, науково-технічних задач, в тому числі нестандартних;	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
ПРН-У-11. Розробляти наукові і інформаційно-освітні ресурси для розв'язання професійних задач, пов'язаних з розвитком та використанням статистики;	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
ПРН-У-12. Розуміти сутність інформації, проводити критичну оцінку кількості і змісту інформації											
ПРН-У-14. Прогнозувати розвиток статистики									+	+	+
ПРН-У-15. Розуміти, аналізувати, цілеспрямовано шукати і вибирати необхідні для рішення професійних наукових задач інформаційно-довідникові та науково-технічні ресурси і джерела знань з урахуванням сучасних досягнень науки і техніки.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
ПРН-У-18. Формулювати наукову проблему з огляду на ціннісні орієнтири сучасного суспільства та стан її наукової розробки.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
ПРН-У-19. Здійснювати процедуру встановлення інформаційної цінності джерел шляхом порівняльного аналізу з іншими джерелами	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
ПРН-У-20. Ініціювання наукових проектів в галузі комп'ютерних наук та інформаційних систем, лідерство та повна автономність під час їх реалізації									+	+	+
ПРН-У-23. Оформляти результати досліджень у вигляді статей і доповідей на наукових конференціях.									+	+	+
ПРН-У-29. Працювати зі студентською аудиторією в галузі статистики, вміти організувати їх навчальний процес									+	+	+

7. Схема формування оцінки.

7.1. Форми оцінювання здобувачів освітньо-наукового ступеня:

- оцінювання впродовж навчального періоду:

1. Активна робота на лекції, усні відповіді: РН1.1, РН1.2, РН1.3, РН1.4 – 5 балів/3 бали;
2. Виконання завдань, винесених на самостійну роботу: РН2.1, РН2.2 – 5 балів/3 бали;
3. Контрольна робота 1: РН1.1, РН1.2, РН1.3, РН1.4 – 15 балів/9 балів;
4. Контрольна робота 2: РН2.1, РН2.2 – 15 балів/9 балів;
6. Виступ з доповіддю за темою наукового дослідження: РН2.3, РН3.1, РН4.1, РН4.2, – 20 балів/12 балів;

- підсумкове оцінювання: екзамен.

- максимальна кількість балів, які можуть бути отримані: 40 балів;
- результати навчання, які будуть оцінюватись: РН1.1, РН1.2, РН1.3, РН1.4, РН2.1, РН2.2;
- форма проведення і види завдань: письмова робота.

7.2. Організація оцінювання:

Обов'язковим є виконання завдань, винесених на самостійну роботу, та модульних контрольних робіт за графіком робочої програми.

У частину 1 входять теми 1 - 3, у частину 2 – теми 4 – 6 у частину 3 – теми 7 – 9. Обов'язковим для екзамену є виконання усіх контрольних робіт та доповідь за темою наукового дослідження до вказаної викладачем дати, перед початком екзаменаційної сесії, згідно навчального плану. Переписування чи перескладання тем не практикується..

Терміни проведення форм оцінювання:

1. Контрольна робота: на 3-му тижні навчального періоду.
2. Контрольна робота: на 9-му тижні навчального періоду.
3. Доповідь за темою наукового дослідження: до 7-го тижня навчального періоду.

У випадку відсутності з поважних причин відпрацювання та перездачі контрольні роботи здійснюються у відповідності до „Положення про організацію освітнього процесу”.

7.3. Шкала відповідності оцінок

Відмінно / Excellent	90-100
Добре / Good	75-89
Задовільно / Satisfactory	60-74
Незадовільно / Fail	0-59

При визначенні оцінки основним є робота в семестрі. Після завершення розгляду тем проводиться письмова контрольна робота і теоретичне опитування.

8. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ЛЕКЦІЙ І ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

№	Назва лекції	Кількість годин		
		Лекції	Практичні	Самостійна робота
Частина 1. „Основні означення, поняття. Оцінювання в лінійній моделі з відомою дисперсією похибки у регресорі”				
1	Тема 1. Основні поняття теорії моделей регресії з похибками у змінних, приклади. Класичні та	2		8

	берксонівські похибки, приклади. Явні та неявні моделі, приклади. <i>Самостійна робота:</i> Зведення явних моделей до неявних, моделі з векторним відгуком.			
2	Тема 2. Ідентифіковані та неідентифіковані моделі, приклади <i>Самостійна робота:</i> Зв'язок між ідентифікованістю моделі та існуванням консистентної оцінки параметрів моделі.	1		8
3	Тема 3. Виправлена оцінка найменших квадратів (ВОНК) коефіцієнтів регресії в лінійній моделі з відомою дисперсією похибки у регресорі. <i>Самостійна робота:</i> Отримати оцінку кутового коефіцієнта різними способами, виходячи з різних статистичних принципів.	1	1	12
<i>Контрольна робота 1</i>		2		
Частина 2. „Лінійна модель з відомим відношенням дисперсій похибок у відгуку та у регресорі”				
4	Тема 4. Оцінки максимальної вірогідності (ОМВ) у нормальній лінійній моделі з відомим відношенням λ дисперсій похибок у відгуку та у регресорі. <i>Самостійна робота:</i> Еквіваріантність оцінки, умови її консистентності.	2	1	12
5	Тема 5. Оцінка ортогональної регресії (ООР) у неявній моделі з похибками у змінних. <i>Самостійна робота:</i> Показати, що ОМВ у нормальній лінійній моделі із $\lambda=1$ дорівнює ООР. Узагальнити це твердження для множинної лінійної регресії.	2	1	8
6	Тема 6. Асимптотична нормальність оцінок. <i>Самостійна робота:</i> Побудувати асимптотичні довірчі інтервали та асимптотичні довірчі еліпсоїди на основі ВОНК та ООР.	2		12
Частина 3. „Нелінійні моделі регресії з похибками у змінних”				
7	Тема 7. Моделі регресії з експоненційним сімейством щільностей імовірності та похибками у змінних. <i>Самостійна робота:</i> Побудувати оцінки параметрів регресії у логістичній моделі та гама-моделі.	1	1	12
8	Тема 8. Поліноміальна регресія з похибками у змінних. <i>Самостійна робота:</i> Виписати оцінки коефіцієнтів регресії у квадратичній та кубічній моделях регресії з похибками у змінних.	2		12
9	Тема 9. Елементи теорії оціночних рівнянь. Сендвіч-формула.	1		12

	<i>Самостійна робота:</i> Застосувати сендвіч-формулу для отримання асимптотичної коваріаційної матриці оцінок у лінійній та поліноміальній моделях.			
<i>Контрольна робота 2</i>		2		
ВСЬОГО		18	4	96

**Загальний обсяг 120 годин, у тому числі:
лекції – 18 годин,
практичні заняття – 4 години,
консультації – 2 години,
самостійна робота – 96 годин.**

9. Рекомендовані джерела

Основні:

1. Масюк С.В., Кукуш О.Г., Шкляр С.В., Чепурний М.І, Ліхтарьов І.А. Моделі регресії з похибками вимірювання та їх застосування до оцінювання радіаційних ризиків. - К.: ДІА, 2015. - 288 с.

Додаткові:

1. Cheng, C.-L., Van Ness, J.W. Statistical Regression with Measurement Error.- Arnold, 1999.- P. 262.

